

ДУХОВНІ ПОШУКИ МАЙСТРІВ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (до аналізу художньої літератури 60-80-х років)

Духовні пошуки в суспільстві - пошук ідеалу, смислу життя, моральних цінностей та ін. - поряд з потребою виправдання безрадісного повсякденного існування, перш за все у старшого та середнього поколінь, виправдання жертвам та нещастям, які не передбачались пропагованим державою оптимізмом, знайшли своє відтворення у релігії. Цей пошук ведеться не тільки всередині церкви, а також і серед тих категорій населення, які за вихованням та способом життя далекі від релігії і яких можна назвати індиферентними.

Релігійні мотиви відіграють важливу роль не лише у сфері людських відносин, але й в осмисленні національної історії, оцінці церкви як складника культури минулого, навкруг якого у слов'янських етносах кристалізується національна самосвідомість. Так у ці роки діячі культури підняли проблему збереження церкви як пам'ятника культури (Є.Євтушенко, О.Гончар, С.Конєнков, П.Корін, Л.Леонов, В.Солоухін).

Естетичний пункт бачення виходить на перший план, коли мова йде про оцінку давньоруського мистецтва - історично безцінних церков, ікон і т.і. Особливо цікавими в даному плані є твори В.Солоухіна та Є.Дороша, які стали першим серйозним визнанням релігії в легітимній літературі.

Значною віхою у творчості О.Гончара став роман "Собор", що виразив духовні пошуки свого часу. Викликавши при першій появі в журналі "Вітчизна", (1968, №1) захоплені відгуки, але потім майже на 20 років він був викреслений з української літератури, бо своїм змістом, ідейним спрямуванням йшов всупереч офіційній комуністичній ідеології. Навколо роману штучно була створена атмосфера замовчування. Однак, повернувшись через багато років до читача, він і нині не втратив своєї гостроти, злободенності.

Художник прагне зобразити героя, який би відтворив духовні пошуки сучасності, вважаючи, що як суспільство, так і кожна людина повинна пройти свій шлях прозріння, відкриття свого ідеалу, який повинен втілитися в особистості. О.Гончар здійснює іспит героїв красою, її загостреним відчуттям і цим утверджує чистоту людини і світу. Показуючи

* Звонок Наталія, пошуківка Відділення релігієзнавства ІФ НАН України

своїх персонажів в найважчих драматичних обставинах, де перевіряються їхні моральні цінності, він проникає в глибини людської душі. Провідною тенденцією в творчості письменника стає філософське начало, пов'язане з пошуками морального ідеалу.

Одним з головних героїв роману є Микола Баглай. Кращі якості в ньому, як і в інших героях твору, пробуджує боротьба за долю собору, доля якого відображає історію українського народу. Згідно легенди, запорожці, залишивши шаблі, заснували в цих місцях монастир, взяли до рук святі книги. На раді ними було вирішено поставити собор, щоб незламний дух запорожців жив у цій святій споруді. "Шаблю вибито з рук, але з серця не вибито дух волі й жадання краси!", - зауважує О.Гончар. Собор цей звели запорожці і віками стоїть він, дивуючи світ своєю величчю і красою. Він - втілення пам'яті народу, минувшини в теперішньому. До того часу, коли з'явилася загроза знесення собору, ні у кого не виникало питання, стояти йому чи ні. Але багатьох обурило те, що рука невігласа зважилась замахнутися на це "дивовижне творіння козацького бароко".

Відтепер, згідно роману, моральні якості героїв перевіряються їх ставленням до долі собору. Врятований у роки громадянської війни професором Д.Яворницьким, в роки Великої Вітчизняної від пострілів важкої артилерії - теперішнім воєнкомом, у мирний час він піддався нападкам тих, хто не проти був би бачити на його місці "критий ринок" чи чебуречню, для яких він всього лише "мотлох минулих віків", "реквізит історії", непотрібний людині в епоху ракет та атому.

Собор залишається жити, а люди в черговий раз задумуються над собою, про своє призначення в житті. А на що здатен ти? Де твій ідеал? Через увесь твір проходить думка професора Д.Яворницького: "То не ідеал, до якого йдуть через руїни та через трупи". Людина повинна дорожити минулим, пам'яттю свого народу. "Каліка той, хто не здатен предківщиною дорожити. Людині дано пам'ять, що сягає у віки, тому вона й людина", зауважує О.Гончар [Гончар О. Твори у 7-ми т.- Т. 7.- К., 1988.- С.225].

Пам'ять - основа істинної духовності людини. Собор - символ цієї пам'яті - виступає як мовчазний свідок і суддя, викликаючи почуття провини перед минулим, перед історією: всі ми винні - тим, що стоїмо осторонь, сіємо байдужих, жорстоких.

Зміст роману приводить до висновку, що людина моральна лише тою мірою, якою вона внутрішньо переживає вчинок, котрий вимагає від неї знову осмислити з точки зору совісті, серця труднощі жити і поводитися по-людському. "Коли ж набігає тінь, нависає загроза, приходить розуміння, що є речі, від яких дума озлидніла б. Сьогодні люди помітили

свій собор. Для них він не піддягає знесенню, бо він прийнятий ними у цінності життя так само, як від народження прийнята синява Дніпра..." [Там само.- С.104]. В романі відтворилися почуття письменника - його біль, його турбота про духовний розвиток особистості, про збереження в людській душі духу народу, української культури.

Дійсно, надійне виживання і функціонування суспільства припускає безперервність і стабільність його життєдіяльності та соціально-доцільну поведінку його членів. Це досягається системою норм, цінностей, здатною надати цільного характеру соціальним процесам, заповнити розриви як в соціальній тканині, так і в соціальній орієнтації людей, забезпечуючи тим самим умови для найбільшої інтенсифікації внутрішнього світу людини. В обставинах, коли такі механізми не могли бути сконструйовані із реальних елементів життя, абсолюти необхідно припускають співвідношення із всемогутніми надприродними силами. Якраз у цьому і є релігійна функція "доповнення", яка в цілому посилює стабільність та здатність до життя суспільного організму. На цю роль релігії звернула увагу сучасна художня література. Не випадково Л.Митрохін вважає, що формування релігійного світогляду вбирає широкий спектр філософських, художніх, етичних ідей, виступаючи доповненням того, що в цілому визначається як бездуховність. Воно по-своєму знімає почуття відчуження, соціальної безпритульності, як простір для знаходження власного "Я" [Митрохін Л.Н. Философы и религия // Вопр. философии.- 1989.- № 9.- С.18].

Звернення до релігії в ході духовних пошуків поруч з утвердженням світських цінностей у сучасному суспільстві продиктовано специфікою людського існування в "критичну епоху" - його невизначеністю. В цілому звернення до релігії зумовлюється тим, наскільки суспільство вміє створити умови для вирішення проблеми духовного розвитку людини шляхом, який не потребує релігійної мотивації моральних цінностей та норм поведінки, тобто світським. А оскільки можливості релігії як своєї моральної опори суспільством ще повною мірою ще не використано, то відновлення її позицій в сучасному житті цілком зрозуміле. Враховуючи, що тією особливою сферою духовності, яка ріднить релігію і художню літературу, є внутрішній світ людини, найпотаємніші його сторони і грані, можна вважати, що не випадковим постає вплетення релігійних ідей в ті думки, які хвилюють багатьох майстрів художнього слова.